

תמונה והלב שקפאו והתעוררו לחיים

— מוטי גיגי

אחת התמונות הזכורות לי ביותר ממשפחתי היא תמונה שבה הוריי יושבים באיזו חפלה בעיר הולדתם – מוגדור (אסווירא, שפירושה תמונה בערבית). אבא שלי נראה מאושר מאוד, אוחו בידו דרבוקה, אמי מחזיקה בעוד, דודתי, אחות של אמי, מחזיקה בכינור, ועוד אישה, שלא הכרתי, מחזיקה בתוף. ידעתי בוודאות שהוריי ודודתי לא ניגנו מעולם באף כלי נגינה ושהם אחזו בכלי הנגינה רק לצורך הצילום. מלבדם בתמונה היו חברים ומשפחה, ונראה שהתמונה תפסה את אחד מרגעי השיא של הערב.

אף פעם לא שאלתי את הורי על פשר התמונה הזו והם גם לא ממש טרחו לספר. הייתה מין השתקה של הסיפור ההוא, שהגיע משם. כך שלא ידעתי מה מייצגת התמונה, לאיזה אירוע הם התכנסו, כמה זמן הוא נמשך, איזה רגע הם רצו לנצור, ואם התמונה הזאת מייצגת עבורם איזו נקודה ומומנט היסטורי חשוב בביוגרפיה שלהם. אני מצידי מעולם לא שאלתי אותם לפשר התמונה. והאמת, בתקופת נעוריי זה לא ממש עניין אותי. למרות זאת היה משהו בתמונה הזו שנצר רגע ותפס את תשומת ליבי. לא ידעתי להסביר לעצמי מה היה בתמונה הזו מלבד התחושה שהיא הקפיאה רגע מכונן בזמן.

אבי, שלמה גיגי ז"ל, מימין עם חולצת פסים מחזיק את הדרבוקה, ואמי, אליס גיגי, שתבדל לחיים ארוכים, יושבת משמאל לאבי ומחזיקה את העוד.

במהלך השנים ניסיתי להבין מה בתמונה מושך אותי כל כך: אולי האופן שבו הם ישבו, הבימוי של הישיבה עם כלי הנגינה, השמחה שנראה היה שנוכחת בין המסובין ובין הוריי; סוג של שמחה שפחות הכרתי מכיוון שאף פעם לא השקעתי מאמץ בהבנת משיכתי לתמונה, התייחסתי אליה כמו לכל שאר התמונות בשחור לבן, שמעת לעת היו נשלפות ומספרות סיפור ישן ורחוק מאוד, על מקום רחוק מאוד, שהיה ברור לי שאין סיכוי שאגיע אליו בטווח הזמן הנראה לעין. למרות זאת הייתה לי משיכה נסתרת אל התמונה עמוק בתוך תודעתי.

התמונה המקבילה

לפני שנתיים הלך אבי לעולמו. עם פטירתו, מייד לאחר השבעה, יצר איתי קשר בפייסבוק חבר ילדות של אבי ממוגדור, וגם לו הייתה תמונה אחרת מאותו אירוע, פחות או יותר עם אותם אנשים, ביניהם כמובן גם הוריי. לא הכרתי את האיש, שכבר היה בשנות השבעים המאוחרות לחייו. אך יותר מכול הפליא אותי שהוא החזיק תמונה כמעט זהה לזאת, שאני הכרתי כל חיי. אומנם אנשים אחרים אחזו בכלי הנגינה, אבל זאת הייתה תמונה עם קומפוזיציה דומה מאוד, והיה ברור לגמרי שהיא צולמה באותו אירוע. לאחר התכתבויות בפייסבוק עם אותו אדם, היה ברור לשנינו שאנחנו חייבים לשוחח.

התמונה המקבילה – אמי ואבי מצד ימין

במהלך השיחה הוא סיפר לי שמאז אותו ערב ביולי 1964 עד לכתו של אבי בשנת 2021, הם לא נפגשו. אותו אדם עלה לארץ וגר בעכו, ושניהם לא מצאו את הזמן להיפגש ולהתרפק על העבר המשותף שהיה להם בנעורותם ובבחרותם. אותו אדם יקר הרבה לספר לי על פשר התמונה, הוא זכר לפרטי

פרטים את האנשים, את הוריי ואפילו מי צילם את התמונה. מסתבר שזו הייתה מסיבת פְּרָדָה של הוריי ומהוריי, ערב לפני עלייתם ארצה לישראל. חבריהם והוא בתוכם ארגנו להם חפלה לחגוג את עזיבתם את מרוקו ועלייתם לארץ ישראל.

המפגש המיוחד עם התמונות ועם האירוע המכונן שהתמונה תיעדה הביא אותי להבנות עמוקות מהי הגירה ומה זה להיות בן למהגרים. פתאום הבנתי שכל מה שספגתי בבית הוריי על התרבות המרוקאית – השפה, המאכלים והמסורות – נמשך בעצם מאותה נקודה בזמן שבה התמונה הזו צולמה ואילך. ישראל הייתה בעבור הוריי הדיאספורה של מרוקו, ואני הייתי הסופג של אותה תרבות, שהוריי התעקשו לשמור מכל משמר למרות כל הקשיים בשימור התרבות הערבית והמרוקאית בתוך המציאות הישראלית, שדחתה כל סממן ערבי ובטח מרוקאי מהמרחב הציבורי שלה.

הוריי עלו לארץ ביולי 1964 כשאבי בן 33 ואִמִי בת ה-26 בהיריון רביעי. כשהגיעו לארץ, הם עזבו מאחור חיים שלמים, שאבי עד יום לכתו לא חזר אליהם, אפילו לא לביקור. ואִמִי שתחיה טרם עשתה זאת, ועברו כבר קרוב לשישים שנה מאז אותה תמונה שקפאה בזמן.

מלבד תמונה מערב הפְּרָדָה, אין למשפחתי הגרעינית ואף המורחבת, שהגיעה עם הוריי לישראל, שום תמונה מהמסע לארץ ישראל, מהטיסה לצרפת, ממחנה המעבר בצרפת (מחנה גרנד אָרְנֶס Le camp du Grand Arénas), שנוהגים לבטא אותו "קון ד'ארנס", שבו משפחתי שהתה כחודש ימים, או מהאונייה שהביאה אותם לארץ, או משלושת השבועות שבהם שהו בשער העלייה בחיפה, מכיוון שלא רצו להתפנות למקומות שבהם רצתה הסוכנות לשכן אותם.

הוריי הגיעו מעיר חוף באוקיינוס האטלנטי, וכשעלו ארצה, כל המאנויים שלהם היו לחיות בעיר לחוף ים, לחוות, ולו במעט, את המקום שכל כך התגעגעו אליו, אך לצערם זה לא צלח והם הגיעו לשדרות. ואולי יש לכך קשר, שבאלבום התמונות שלהם נעדרות גם תמונות מתחילת דרכם בישראל בעיירת הפיתוח שדרות. כך עבר זמן עד שהופיעו שוב באלבום המשפחתי תמונות של החיים החדשים שהם התחילו לבנות לעצמם בקושי רב, ויש לומר – גם בסיפוק לא מועט.

את התרבות היהודית מרוקאית שבאו ממנה, הם התעקשו, כאמור, לשמור מכל משמר. ואני, הילד הקטן במשפחה, בן הזקונים, והצבר היחיד ממש במשפחה – כפי שאִמִי נוהגת לומר: "אתה היחיד שנעשה ונולד בישראל", כי אִמִי הגיעה בהיריון עם הילד הרביעי – וכך הייתי אני הנמען של אותה תרבות מרוקאית. התנגדתי לתפקיד הזה במשך שנים. אך גם ההתנגדות שלי גילתה שזה היה בלתי נמנע, ושזה היה גדול מכולנו, סוג של גורל שנכפה עלי.

אִמִי ואבי היו נוהגים תמיד לומר שחייבים לקיים כל דבר שהיה בו סממן של

ריטואל דתי או תרבותי שחזר על עצמו. "לעדה" (מסורת), קראו לזה בערבית מרוקאית. ולעדה צריך לקיים: אם זה היה להכין את הברקוקש (קוסקוס חלבי) בפורים; את תבשיל הירקות כולל חבוש עם אליה בשביל הברכות לראש השנה; את מרק המסרה (מרק פול) עם לחם פרנה בשמיני עצרת לאחר לימוד תורה כל הלילה; או הנוהג של אבי להכותנו בענפי ערבה בבואו מבית הכנסת לאחר אכילת המרק; בניית הסוכה מייד עם צאת הצום ביום הכיפורים, ולא משנה כמה היינו עייפים או מותשים מהצום – לעדה צריך לקיים.

הלעדה כללה גם הכנת עשרות סוגי עוגיות למשלוחי מנות. ואני הייתי השליח, כי הייתי מקבל "קרדה" (דמי פורים) מכל מי שהבאתי לו את משלוח המנות. וכמובן החיסול המהיר ככל שניתן של העוגיות, כשהתחילו הניקיונות היסודיים לקראת הפסח מייד עם סיום חג הפורים. הכנת הבית לפסח הייתה מלווה בצביעה, בניקוי ובחידוש תוכנו כברנו. אבי היה נוהג לקנות לנו בגדים חדשים פעמיים בשנה – בראש השנה ובפסח. לא משנה מה היה מצב חשבון הבנק, את המסורת הזו אבי קיים כל שנה, ואני מקיים עם ילדי עד היום.

התמונה של מסיבת הפרדה ממוגדר הייתה תמונה שקפאה בזמן, ואיתה קפאו תרבות ומסורת שלמה, שעברו בתהליך המסירה אליי. אבל לא חייתי את החיים שחיו הוריי: לא הייתי במרוקו, לא חייתי במרוקו, לא הכרתי את התרבות המרוקאית כי לא הכרתי מרוקאי שחי במרוקו בחיי, למעט אותם הורים, סבים וסבתות שלי ושל חבריי, שהגיעו ממרוקו. רוב רובה של הקהילה שהתגוררה בשדרות היגרה מצפון אפריקה. כולנו היינו ילדים של מהגרים וכולנו היינו את חייהם של הורינו שהופסקו באבחה אחת, כמו אותה תמונה קפואה; אצלי זו הייתה התמונה של הלילה לפני, התמונה שעצרה את החיים ההם ונמשכה דרכנו, לצד החיים החדשים, שדחו לגמרי את מה שהם הביאו איתם.

הקרח נשבר

הייתי בן ארבעים בנסיעה הראשונה שלי למרוקו. מעבר להתרגשות הגדולה שאחזה בי במהלך ההכנה של הטיול, כמו גם בהגעה למרוקו, ברגע שנחתי בנמל התעופה מוחמד החמישי בקזבלנקה, לא נדרשו יותר מחמש דקות כדי שאבין וארגיש בכל גופי ומאודי שאני חלק מהמקום הזה. או במילותיו של יהודה עמיחי: "אדם יוצא מבית והבית אינו יוצא מן האדם". ואני מעולם לא הייתי בבית הזה במובן הפיזי של המילה, מה שהגדיל את עוצמת החוויה, אבל הוא, מסתבר, היה תמיד בכל הווייתי.

כל הטעמים, הריחות, השפה והמוזיקה התעוררו בן-רגע לחיים כמו מעבר מתמונה קפואה בזמן לראינוע ומשם לסוג של וידאו ארט; מעבר של כמה עשורים ברגע אחד, כאילו הזמן שקפא מאותה תמונה ביולי 1964, לפתע ניאור

לחיים והגיע לשנת 2014. בפרפראזה לדמות של וודי אלן בסרטו "שושנת קהיר הסגולה", חשתי שאני יוצא מתוך אותה תמונה, מאותו רגע בזמן, מהתמונה הקפואה בשחור לבן, וקופץ אל תוך חיים בצבע ותנועה.

רק מי שהיה במרוקו יכול להבין כמה מרוקו מלאת חיים וצבע. לראשונה הרגשתי, או יותר נכון, הגוף הרגיש כמה הוא שייך. כמה הוא חלק. כמה המקום הזה הוא חלק ממני וכמה אני חלק מהמקום.

מאז אותו מפגש ראשוני לפני תשע שנים אני מבקר במרוקו כמעט בכל שנה (למעט בתקופת הקורונה, שהחוסר של מרוקו הורגש בה בכל חלק מחיי). ישראל היא הבית שלי, אבל אני תמיד מרגיש בה סוג של אחרות וחוסר שלמות. במרוקו אני מרגיש כמו בבית שני שלי, כזה שאני לא יכול לחיות בו, אבל מרגיש שהוא חלק בלתי נפרד מחיי, סוג של אהבה לא ממומשת, סוג של יחסי אוהבים ממרחק. ביקרתי כבר שש פעמים במרוקו, ומפעם לפעם כשמגיע הזמן, אני מרגיש פיזית את הצורך לחזור, כאילו משהו חסר במגוון הצבעים של חיי, ואני צריך למלא אותו.

כחלק מהסכמי אברהם יצרתי קשר דרך חבר משותף ויקה, סמי שלום שטרית, עם ארגון קונקט. לאחר משא ומתן הם הזמינו אותי לביקור במרוקו על מנת להכיר את המרכזים שלהם בבנג'יר, ברבאט ובאגדיה. ראיתי בנסיעה זו הזדמנות לקחת את משפחתי הגרעינית, זוגתי ושלושת ילדיי, לטיול במרוקו. לא רציתי שילדיי יחיו מסורת וחיים שלמים של הוריי ושלי דרך הדמיון, דרך מתווכת, הרגשתי שצריך מגע ישיר ובלתי אמצעי.

רציתי שהם יפגשו את המקום, את הריחות, הטעמים, הצבעים, התרבות ובעיקר את השפה הרגשתי שזה הזמן הנכון. בדיוק בזמן שאבי כבר הלך מן העולם ואמי כבר לא הייתה בקו הבריאות – רגע לפני שהזיכרונות, המסורות והטעמים ייעלמו מזיכרונם של ילדיי וזוגתי.

אמיר גיגי, ילד ואוקיינוס בעיר אבותיו

את הטיול במרוקו סיימנו במוגדור, ומבחינתי זה היה השיא של המסע בן השבועיים עם משפחתי הגרעינית. זוגתי צילמה את בני הצעיר בעיר הולדתם של הוריי, מוגדור, משכשך במי האוקיינוס האטלנטי, האוקיינוס שהם כל כך אהבו והתגעגעו לראות. התמונה סוגרת מעגל של שלושה דורות, או אולי אין זו אלא פתיחה ופרימה נוספת.

דברים שרואים ממרוקו

במרץ 2023 הגיעו אלינו למכללת ספיר עשרה סטודנטים ושני מנחים מתוך ארגון קונקט, לקורס אקדמי משותף של יצירת פודקאסטים, שהתמה העיקרית שלהם היא הבעיות שצעירים מתמודדים איתן לאור הגלובליזציה, האמריקניזציה והרשתות החברתיות. באחד הערבים יצאתי עם המנחים המרוקאים לפאב. השיחה התנהלה ברובה בדאריג'ה (ערבית מרוקאית), ולאחר כשעתיים שאל אותי אחד המנחים שאלה פשוטה, שאף פעם לא נתתי עליה את הדעת: איך שימרתם את השפה המרוקאית ואת התרבות המרוקאית מבלי שהייתם במרוקו? זה בלתי נתפס, הם אמרו. הם סיפרו שהם, בתוך מרוקו, מתמודדים עם עזיבת התרבות וחוסר עניין מצד צעירים. צעירים מתחברים יותר לצרפתית ולא לדאריג'ה, וכל המהות של הארגון היא להחזיר ולחבר את הצעירים בחזרה לשורשים שלהם, וזו עבודה ממש לא פשוטה.

מה שנראה לי כל כך טבעי הפך בן-רגע להיות כל כך לא מובן מאליו. מדוע היה כל כך חשוב להורים שלי לשמר לנו את התרבות והשפה המרוקאית? מאיפה זה בא? ברור לי שזה אִפְּיין לא רק את הוריי אלא את כל הדור הזה.

השמירה על הזהות הזאת הייתה מורכבת ומפוצלת. מי כמוני יודע כמה קשה היה לי לשאת את המעמסה הזו, כמה רציתי להיות ישראלי, צבר, להיות כמו כולם, לא רציתי שחס וחלילה יהיה לי מבטא, שיזהו או ידעו שאני מרוקאי, שידעו חס וחלילה שאני יודע ערבית, הסתרתי ככל שאפשר, אפילו צחקתי ולעגתי לכל אלו שהתנהגו ודיברו כמו הסבתות שלנו, שלא רצו להתקדם, להיות מודרניים. צד אחד הדחיק את התרבות ובז לה, וצד אחר ספג אותה ברצון או באי-רצון, בידיעה או באופן לא מודע.

החשיבה המודרנית והבינארית מבקשת ממך הכרעות: או שאתה פה או שאתה שם; או שאתה בעד או נגד. במשך שנים רציתי להכריע בין שני הצדדים והרגשתי שאני נקרע, שאני לא משתלב בשום מקום ולא מוצא את עצמי בשום מקום. זה תסכל אותי, אכזב אותי ובעיקר יצר אצלי אי-שקט הולך וגדל. רציתי לעקור מעצמי את הדיבוק המרוקאי שנכנס בי לא מרצון, ולצעוק "צא דיבוק צא". מאדם חברתי ומקובל מאוד הפכתי לאדם ממורמר, כועס ומאשים. הייתי קופץ ומתרעם על כל מי שדיבר או רמז בגנות התרבות המזרחית בכלל

והמרקאית בפרט. הפכתי לסוג של משבית שמחות ועוכר אווירה, ומאחר שהייתי במודעות גבוהה כל כך, הייתי שם לב לכל פרט ורגיש לכל ניואנס, וזה היה ממש מטורד. הפכתי ל"הורס המסיבות", ובמובן מסוים גם לא היה לי נוח עם עצמי. ככל שתודעתי התפתחה, הפכתי מודע יותר ורגיש יותר לשיח הגזעני כלפי התרבות שבאתי ממנה.

הרצון לשנות את החברה, את הגזענות שבה, את הסטריאוטיפים שבה, את הדעות הקדומות שבה, רק הגדיל את הכעס שלי ואת ההבנה לגבי עומק הגזענות בישראל. ככל שהבנתי את זה, האי-שקט רק הלך וגדל וכרסם בשקט הנפשי שלי וברצון לקיים חיים טובים ומאושרים.

בשיר "המהגר" (יא ראיח) של רשיד טאהא, בתרגומו הנהדר של פרופ' יוסי יונה מערבית לעברית, הוא שואל:

"מֶה מִסְפָּרָן שֶׁל הָעָרִים הַשּׁוֹקֵקוֹת וְהָאֲדָמוֹת הַצְּחִיחוֹת שֶׁעֵינֶיךָ רְאוּ?
עַד כִּמָּה מִזְמַנְךָ הַשְּׁחָתָה וְכִמָּה יָמִים עוֹד מְחִיף יֵאבְדוּ?
הֲזֶה שְׂאֵת אֶרֶצוֹ נָטַשׁ, נָע וָנָד בְּעָרֵי תֵבֶל, כִּמָּה עוֹד בְּמִרוֹצֶף תִּתְיַסֵּר?
כִּי נִמְצְאוּ גִזְרֵי הַגּוֹרֵל וְהַזְמַן הַדּוֹחֵה, וְאַתָּה מִתְהַלֵּךְ כְּעוֹר"

אני מודה לזמן ולהתבגרות. היום אני מרגיש מהגר ותושב במרוקו ומרגיש תושב ומהגר בישראל. מרגיש שאני לא רוצה ולא יכול לא להיות עם שניהם. אני הרבה פחות מיוסר, הרבה יותר מבין ויודע. יש לי שתי אהבות ואני לא רוצה לוותר על אף אחד מהן. אני מרגיש שאני לא נוטש אף אחת מאהובותיי, שתיהן חיות איתי בכפיפה אחת. אני מרגיש שלם יותר. המסע הזה גבה מחיר כבד והותיר אחריו הרבה צלקות, חלקן הגלירו וחלקן בתהליכי הגלדה. אני לא חושב שהחברה השתנתה, אבל אני השתניתי וגם הרבה פחות פוחד להביע את דעותיי ורגשותיי. מקווה שבביל החברה בישראל, בטח בתקופה הזו, שתשתנה, שתייצר לעצמה סדר חדש שלוקח בחשבון את כל יושביה, זה רק יעשה טוב לכולם.

אני, בתהליך של שנים, מאז כף רגלי דרכה לראשונה באדמות ארץ אבותיי, אני כבר לא תמונה קפואה בזמן ובמרחב. אני חוגג את החיים הרציפים והצבעוניים בשתי הארצות. אני חוגג את מרוקו בישראל ואת ישראל במרוקו; את הצבעים, הריחות, הטעמים והגוונים של החיים והתמונות, שקפאו וחזרו לחיים; את התמונות של העבר, שההווה והעתיד נשקפים מהן.

ד"ר מוטי גיגי, סוציולוג. ראש המחלקה לתקשורת במכללה האקדמית ספיר. ספרו האחרון שערך ביחד עם סיגל נגר-רון ותמי רזי, **מגוונים את מגדל השן. דור ראשון להשכלה אקדמית**, יצא לאור באפריל 2022 בהוצאת פרדס. מאמרו "Frontierphery: An Anti-positivist Ontological Approach to Intersectional Investigation", שנכתב יחד עם ארז צפדיה, פורסם בפברואר 2023 בכתב העת *Ethnopolitics*.